

Sírkövek a régi református temetőben

A 16. század második felétől Erdély nagyobb városaiban a nemesi sírkövek hatására a városi polgárság köreiben is megjelentek a faragott kőemlékek. Ilyen korai síremlékek a kolozsvári házsongárdi temetőben és a marosvásárhelyi református temetőben maradtak az utókorra. Háromszéken a sírkőállítás széles körben csak a 18. század elejétől kezdett terjedni. Egy századdal korábban még csak a főurak, a nemesek és a jómódú polgárok közül kerültek ki olyanok, akik hozzátartozójuk sírját kőemlékkel jelölték meg. Az eddig ismert legrégebbi sírkőtöredék Háromszéken a már korábban is említett kézdivásárhelyi 1729-es évszámú sírkő (Demeter 2007: 384–385, Deák 2009: 212–213).

A viszonylag korai sírkőállítást Kézdivásárhely polgárosodásának kezdeti szakaszának is tekinthetjük. Feltehetően többen is állíthattak ebben az időben hasonló síremléket, de a tudatos temetőgondozás 1860-as években történő elindulásáig úgy tűnik, hogy nem fordítottak rájuk kellő figyelmet. A kézdivásárhelyi egyházi jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy ezt követően is gondot jelentett a temető gondozása, viszont ennek köszönhetően maradt meg az utókor számára jelentős számú 19. századi síremlék.

Az emberi rongálást a természet is segítette, annak ellenére, hogy a sírköveket többnyire homokkőből és andezitből faragták. A homokkővet a közeli kézdiszentléleki és kézdiszentkereszti kőbányákban fejtették és valószínűleg az ottani helyi kőfaragók meg is faragták a kézdivásárhelyiek számára. Egy korabeli fénykép szerint Kézdivásárhelyen a 20. század első felében a Turóczi Mózes-féle ház melletti épületben lehetett beszerezni a sírköveket.

Sírköveket forgalmazó üzlet Kézdivásárhelyen a Turóczi-féle ház melletti épületben a 20. század elején. (SzNM)

A 194. helyrajzi számú, 1813-ban terméskövből készített sírkő. (DA, 2014)

Kezdetben a patakmedrek lapos termésköveit is felhasználták sírkőnek (Demeter 2007: 386). Az andezit a Szent Anna-tó környékéről, feltehetően a bükszádi kőbányából került a kőfaragó műhelyekbe. Vulkáni kőzetként keményebb a homokkőnél, viszont a 18. században még kevés sírkő készülhetett belőle Kézdivásárhelyen. Eddig csak a 2014-ben előkerült 1779-es sírkő az egyetlen, ami ilyen kőzetből készült.

2014–2018 között a kézdivásárhelyi református és a kicsi katolikus temetők terepkutatása során a régi terméskövből készült sírköveket és kriptákat fotóztam le, láttam el helyrajzi számmal és vetítettem a saját készítésű térképre. A kutatás során összegyűjtött adatokat táblázatokba szerkesztettem, melyben a térképen feltüntetett számok sorrendjében a sírkövek/kripták feliratait, formájuk leírását, valamint a sírkő és sírhant akkori állapotát tüntettem fel. Továbbá, ahol azonosítani tudtam az általam nyilvántartott sírt az egyháznál található nyilvántartással, feltüntettem a táblázatban. Ugyanakkor megjelöltem az adatbázisban azt is, ha a korábbi kutatásaim során rögzített adatokkal is ki tudom egészíteni a sírban nyugvó személyek adatait.

Elsőként a református temetőhelyet dokumentáltam, ahol összesen 363 sírt vettem nyilvántartásba, ami 404 sírjelt jelent, ugyanis néhány sírnál 2-3 régi sírkövet is találtam. A felmérés során összesen 117 rossz állapotban lévő sírkövet azonosítottam be, melyből 56 a rajtuk olvasható adatok alapján Kézdivásárhelyen élt közéleti vagy fontos személyiség nyughelyét jelöli. 69 sírkőnél előbbi beavatkozásra lenne szükség, ugyanis fennáll az elpusztulás/eltűnés veszélye, ebből 9 jeles személy síremléke. Korábbi temetőfotóim segítségével sikerült beazonosítanom 13 darab ma már nem létező síremléket is.

A kézdivásárhelyi református temető legkorábbi sírkövei a többnyire ívben záródó, lapos, általában 10 cm vastag és 1 méternél

nem magasabb terméskövek. A már említett 18. századi sírkövek is ebbe a csoportba tartoznak. A felmérés során 120 régi típusú sírkövet azonosítottam. Az évszámok alapján a 20. század első felében még állítottak ilyen sírköveket, de nagyobb részüket a 19. század második felében készítették.

A 19. század elején készített sírkövek általában egyes vagy hármas ívben záródnak, ill. van köztük antropomorf kialakítású is. Vékonyabbak az átlagnál és a kialakításuk kezdetleges, kevesebb emberi beavatkozást mutat. Ha van rajtuk díszítés, az egyszerű vésett növényi ornamentika, lefele mutató háromszög, mesterséget jelző szerszámok és esetleg fűzfa jelenik meg. A század közepétől már az ívben záródó sírkövek váltak általánossá és megjelent a lapos, hegyes csúcsban záródó sírkőtípus is. Az időben előre haladva a díszítésük is gazdagodott. A 19. század végétől már a mélyített szöveglapok körül és fölött egyre gyakoribbá vált a domborított növényi ornamentika, egy sírkőnél (12-es helyrajzi számú) mesterségre utaló címet is találtam.

A 180. helyrajzi számú, 1814-ben állított sírkő.
(DA, 2018)

A 8. helyrajzi számú, 1850-ben állított sírkő.
(DA, 2019)

A 234. helyrajzi számú, 1878-ban állított sírkő. (DA, 2017)

Az 1834-ben állított, 72. helyrajzi számú sírkő.
(DA, 2018)

tes, enyhén csúcsosodó obeliszket állítottak az elhunytak emlékére, de fokozatosan teret hódított a nagyobb méretű két- és háromsztatú obeliszk is. A sírjel a virágkorát a két világháború között élte, de az 1980-as évekig volt, aki még obeliszket állított.

A 19. század első felének egyetlen legdíszesebb sírkövét (72-es helyrajzi számú) Török József *senator* és felesége, Benkő Sára készítette 1834-ben. Az ívben záródó, nagyméretű hasábkő kétoldalt oszlopdíszítéssel van faragva, felső részén a domborított családi címerrel. A helyenként megrongált sírkő mielőbbi konzerválásra és védelemre szorul. Szoborral díszített síremlék is volt a temetőben, melyet a 19. század második felében állítottak Jancsó József gyógyszerésznek, aki az 1848–49-es szabadságharc idején főhadnagyként a puskapor előállításában jeleskedett. A szögletes kőoszlopon álló, kb. 1 méter magas női alak (83-as helyrajzi számú) 1994 és 2006 között tűnt el nyomtalanul (Dimény 2018: 173). A 19. század végétől már több jómódú polgár állított díszesen faragott sírkövet. A felmérés során 34 ilyen síremléket találtam.

A 19. század végén egy újabb sírjel kezdett meghonosodni a református temetőkben, az egy-, két- vagy háromsztatú obeliszk. A kézdívasárhelyi reformátusok az 1890-es évektől kezdték el az obeliszkállítását. Kezdetben általában egyosztatú, egyszerű, négyszögletes,

A 250. helyrajzi számú, 1860-ban állított sírkő.
(DA, 2017)

A kézdivásárhelyi református temetőben az obeliszkok vannak többségben. A 2014-es felmérés során 146-ot találtam belőlük. Anyagát tekintve a legtöbb helyi homokkőből készült, de a jobb módúak brassói vagy budapesti cégektől rendelték meg a fekete, ill. fehér márvány obeliszkot. Ezek felülete sima, díszítés nélküli, mindössze a vésett feliratot festették arany vagy fekete színnel. A helyi terméskőből készült obeliszkok díszítése valamivel gazdagabb, tekintettel arra, hogy a homokkő könnyebben faragható. A nagyrészüket ebben az esetben is egyszerű sima felületű, de néhányon megjelennek a faragott díszítő elemek. Az általános a mélyített szövegablak, melynek felső része egy vagy két ívben záródik. Két obeliszknél viszont a záródás díszítése neogótikus elemekre emlékeztet. Több obeliszk esetében a családfeje nevének domborított faragással való megjelenítése is díszítő elemnek tekinthető. Ugyanakkor általános díszítő elem a fűzfa és a kehely, de pár obeliszken az olaszkoszorú is megjelenik.

Obeliszkok a református temetőben.
(DA, 2014)

Szabó János mézárosmester 342. helyrajzi számú díszes obeliszkszerű síremléke a 20. század elejéről. (DA, 2019)

A 103. helyrajzi számú, 1910-es években állított obeliszk jellegű sírkő. (DA, 2018)

A jeles személyek sírjelei között találunk az obeliszkre hasonlító, de kialakításában és díszítésében egyedi sírköveket is. Ilyen például a Nagy Károly leányvári igazgató (21), a Székely János református lelkész (41), Cserey Jánosné Zathureczky Emília múzeumalapító (129) és Szabó János mészáros (342) síremléke. Ezek a típusú sírkövek egyben a jómódnak is a jelei, amit a tehetősebbek a sírhant kovácsoltvas kerttel való körbehatárolásával is hangsúlyoztak.

Az obeliszkok állapotukat tekintve viszonylag jók, de a természeti és az emberi rongálás többen nyomot hagyott. A természet elsősorban a homokkőbe vésett feliratokat koptatta le, néhány sírkövön már alig látszik a felirat, ill. a talajmozgás következtében pár ki is dőlt. A korábbi fotók alapján tudjuk, hogy ezek közül is tűntek el, annak ellenére, hogy az obeliszket mérete és súlya miatt nehezebben lehet mozgatni, mint a lapos sírköveket. Ez elsősorban azoknál a síroknál következett be, ahol tulajdonosváltás történt és a rokoni kötődések megszűntek. Az obeliszkok többségénél azonban az új tulajdonos megtartotta a sírjelt, de eltávolította vagy márványlappal takarta el a korábbi feliratot. Ez a pusztulás szinte egyenértékűnek tekinthető a sírjel teljes megszűnésével.

Az obeliszk virágkora egészen az 1930-as évekig tart. Az 1940-es évektől már, de leginkább az 1950–60-as években vált általánossá a *táblás sírkő* (Demeter 2007: 389). Formáját tekintve a kezdeti időszakban szögletes, általában 50 x 60 centiméter nagyságú előlappal, álló vagy fekvő helyzetű volt a táblás sírkő. Az álló a talpánál vastagabb és felfele keskenyedő, így az előlap enyhén hátra dől. A fekvő esetében a hátlap magasabb, az előlap pedig hosszában előre nyúlik. A korábbi sírjelekhez viszonyítva kiegészítésként egy bemélyített vagy csak egyszerűen ráfogott kőlap (pala, fehér vagy fekete márvány) került, melyre az elhunytak adatait írták rá. Idővel ezt a sírjelt felváltotta a teljesen függőleges helyzetű, faragott díszí-

tésekkel kiegészített táblás sírkő. Anyaguk mindkét esetben a helyi terméskő maradt, de az utóbbi mintájára kezdték el készíttetni a napjainkban gyakori beton sírköveket.

A felmérés során a táblás sírkövek közül többnyire a kezdeti típusúak felkutatására fektettem hangsúlyt, ugyanis ezek a sírkövek a 19. században születettek sírjai fölött állnak. Az évszámok és a személyek függvényében az újabb típusúakra is figyeltem, de a felmért anyag nem tartalmazza a temetőben található összes ilyen sírkövet. Az adatbázis keretében 95 táblás sírkövet vettem nyilvántartásba. A pusztulás itt is megfigyelhető, de tekintettel arra, hogy sok esetben még van élő hozzátartozó, aki az elhunyt emlékét ápolja, a sírok elhanyagoltsága, a sírjelek kopása nem annyira szembetűnő.

A 310. helyrajzi számú, az 1940-es években állított egyszerű táblás sírkő.
(DA, 2014)

A 189. helyrajzi számú, 1930 körül állított sírkő.
(DA, 2019)

A k24. számú, 19. század elején állított emberformájú sírkő a katolikus temetőrészben. (DA, 2018)

A bemutatott sírkövek a temető teljes területén megtalálhatók. A felmért és beazonosított sírköveket típusonként különválasztva és gyakoriságuk alapján térképre vetítve (10-ből legkevesebb 5) láthatjuk, hogyan alakult időben a temető betelepítése. A régi sírkövek a bejáráshoz közeli részen helyezkednek el a legsűrűbben, ezeket körülfogják az obeliszek, a táblás sírkövek pedig a kettő közé ékelődnek be.

A katolikus temetőhely régi sírköveinek a feltérképezése 2016-ban kezdődött el. A temetőnek ezen része az utóbbi évtizedekben többnyire a helyi cigány közösség temetkezési helye lett. Korábban a domboldal alján temetkeztek, de a közösség anyagilag jobban álló tagjai mára a temető rész fennebbi részeiben temetkeznek. Az anyagi jólét igazolásaként egyre gyakoribb a cementből öntött sírkeret és megjelent a csempével kirakott sír is. Többnyire azonban az egyszerűbb sírok jellemzik a temetőt. A társadalmi változás következtében a temető régi arculata mára csak romjaiban látható. A felmérés idején 33 régi sírkövet találtam, ebből 18 nagyon rossz állapotban volt, egy akkor már földön fekvő pedig 2017-ben tűnt el. A megcsonkítva, megdőlvé, ill. már a földön fekvő sírkövek is pusztulásra vannak ítélve, ugyanis a felhagyott, sok esetben elbozótosodott sírokból arra lehet következtetni, hogy nincs már hozzátartozó, aki gondjukat viselje.

Az évszámok és forma alapján beazonosítható sírkövek a 19–20. századból származnak. A legrégebbiek az ívben záródó lapos sírkövek, összesen 11 darab, melyek közül egy az 1800-as évek elejére jellemző antropomorf kialakítású, míg kettő azért különleges, mert a felekezeti hovatartozást jelző kereszt az egyiknél domborított, a másiknál mélyített formában a sírkő teljes felületét elfoglalja. A 19. század második

felétől a 20. század közepéig a felső-háromszéki katolikus vidékre jellemző kőkereszt állítása itt is megtalálható. A kicsi katolikus temetőben 16 darab kereszt alakú, vagy abban záródó sírjel található még. A maradék hat sírjel többsége a 20. század közepétől elterjedő táblás sírkő.

A régi sírkövek olvashatatlansága vagy a felirat hiányossága miatt a sírokban nyugvó személyekre vonatkozóan kevés adatot sikerült megtudni. A beazonosított nevek egyike sem utal jeles vagy fontos közéleti személyre. Közéleti szempontból báró Purcell János ezredes sírboltja kiemelt jelentőségű. A rá vonatkozó adatokat a sírboltok és kripták formai változásait tárgyaló fejezetben mutatom be.

A k4. helyrajzi számú sírkő.
(DA, 2019)

A k29. helyrajzi számú sírkő.
(DA, 2019)

A k9. helyrajzi számú sírkő.
(DA, 2018)

Halottak napja után a református temetőben (DA, 2014)

Régi sírkövek a református temetőben

Jelmagyarázat:

	régi sírkő
	megővni
	fontos személy
	eltűnt sírjel
	beavatkozást igényel, eltűnésveszély
	

